

[1445] Ph. H. Breuker, *Brekizers fan de foarútgong. Nut en nocht op doarpen yn de twadde helte fan de njoggentjinde ieu*. Amsterdam (2017), Grotesk, 314 pp. ISBN 9789062576238.

Yn de desennia nei 1850 ferskine der yn moai wat Fryske doarpen lêsselskippen, en ek resitearselskippen, sjongselskippen en, wat letter, toanielselskippen. Sa'n selde opflecht fan kulturele produksje en konsumpsje yn selskipsferbân is yn it midden fan de njoggentjinde ieu yn hiel Nederlân waar te nimmen en hinget gear mei it nije stânsbesef fan de (lytse) boargerij nei 1848. Fan it sosjale aspekt fan doarpselskippen witte wy aardich wat, mar fan it literêre net in soad. Wat wie har doel? Wa wiene der lid fan? Wat waard der lêzen en skreaun? En yn watfoar taal? Emeritus-heellearaar Frysk prof. dr. Philippus Breuker krige troch in gelokkich tafal tagong ta de bibleteek en it argyf fan ien fan de belangrykste wurkjende leden fan it Boazumer lêsselskip *Vriendenkring*, de boer-skriuwer Auke Ykes Ykema

(1836-1904), en basearre foar in grut part dêrop syn stúdzje en byhearrende blomlêzing.

Neffens Breuker hawwe doarpsselskippen lykas *Vriendenkring* ‘in belangrike rol yn de modernisearing fan de mienskip’ spile en dêrneist ‘tige de ferfrysing fan de kultuer befoardere’, mear noch as it Nut of de krite fan it Frysk Selskip. Sokke doarpsselskippen hiene as doel om kennis en wittenskip te fersprieden en fungearren op lokaal nivo as ‘brekizers fan de foarútgong’; se hawwe sels ‘de grûnslach lein fan de Fryske kultuer sa’t lettere generaasjes dy belibje’ (s. 8). Dêr sil wol wat op ôf te tingjen wêze, want wat jildt no krekt as foarútgong, foar wa, op watfoar mêd, en wiene sokke selskippen net earder de ûntfangers en fersprieders as de feroarsakers derfan?

Dúdlik is wol dat *Vriendenkring* lange tiid in liberaal frontsje foarme en in lokaal broeinêst fan frijsinnichheid wie, mar mei dy ‘ferfrysing fan de kultuer’ liket it yn Boazum wol in slach ta te fallen. De leden fan it lêsselskip lêze Nederlânsktalige boeken, net in Fryske titel wurdt neamd. Mei foar de gesellichheid wurde yn ’e pleatslike herberch foardrachtsjûnen opset yn it winterskoft; op ’e boppeseal is dan gauris it Frysk de kulturele fiertaal. Leden kinne dêr ek eigen wurk foar it fuotljocht bringe. Sadwaande bringt it selskip net salyk de frysksinnigens as wol de taaldiskriminaasje fan en ûnder syn leden ta útdrukking, wêrby’t de tradisjonele wurkferdieling de diglosse dominânsje fan it Nederlânsk as serieuze kultuertaal yn stân hâldt en befêstiget, en it Frysk benammen in ferdivedearjende en orale rol tawiist. Binne de leden ha dêr dan net fan bewust? Breuker fertelt dat net.

It lêsselskip, dat Breuker sjocht as in ‘machtsfaktor fan belang’ yn it fanâlds troch boeren en tsjerke behearske doarpslibben, is in utering fan de teologysk-modernistyske middenstân en hat in dúdlik liberaal-frijsinnich karakter. Lid binne de notaris, de skoalmaster, de timmerman, de smid, in lyts tal boeren, in inkelde arbeider. It binne meast lju dy’t harsels rêde wolle. Yn religieuze saken moat dûmny him net tefolle yn ’e holle helje en stiet it sels neitinken foarop. It Nederlânsk is foar harren belangryk, mar it Frysk smite se dêrom noch net wei. Guon skriuwe en publisearje der yn. Stilstien wurdt by wurk fan trije leden fan *Vriendenkring* dy’t Fryske literêre teksten skriuwe.

It wurk fan Auke Ykema, dy’t yn de geast fan Waling Dykstra dichtet en skriuwt, is in foarbyld fan emansipatoir Frysk realisme (faak denigrearjend folkskriuwerij neamd) op lokaal nivo. In protte fan syn stikken komme út it famylje-argyf en sjogge yn Breuker syn blomlêzing foar it earst it ljocht. Minsken wurde beskreaun mei it each op har funksjonearjen yn sosjale relaasjes, net yn it foarste plak fanwege har djippe, persoanlike gefoelens. De fersen binne skreaun om útsprutsen te wurden op foardrachtsjûnen en boud op de dynamyk fan in lústerjend, earder as in lêzend publyk. Ykema sil de literatuerskiednis net yngean as *minor poet* mar as in troch Breuker goed dokumintearre foarbyld fan wat Waling Dykstra ek fia de selskippen en har jûnen oan Fryske skriuwerij fanwegen brocht hie yn de eardere desennia. Rymstikken fan Ykema syn hân waarden ûnder mear publisearre

yn it *Friesch Volksblad* (1877, 1878) en it jierboekje *De Bijekoer* (1878, 1879), beide periodiken ûnder redaksje fan Dykstra.

Twa jongere Frysk skriuwend selskipsleden wiene kandidaat-notaris Sjirk Linses van der Burg (1863-1932), de lettere foarsitter fan it Frysk Selskip, en dokter Johannes Henricus Regenbogen (1863-1933). Of te lêzen oan de pear foarbylden fan har wurk dy't yn de blomlêzing opnaam binne, waait oan 'e ein fan 'e tachtiger jierren de literêre wyn yn *Vriendenkring* dochs ek út in oare hoeke. Ut Van der Burg syn foar it grutste part neifertelde folksferhaal 'De smid fan Earnewâld' (1889) sprekt neffens Breuker de romantyske ynfloed fan de jonge Troelstra. En fansels hat Van der Burg wol witten dat mearkes en folksferhalen, faak op basis fan oan oare literatueren ûntliend materiaal, yn Fryslân al yn de fjirtiger jierren foaral troch leden fan it Frysk Selskip sammele waarden. Har wearde lei, sa wie it tinken, yn de bydrage dy't se leverje koenen oan it selsfielen fan de Friezen as histoarysk folk. Inselde sentimint – kultuernasjonalisme, mar no ferpakt yn neo-folkloristyk – oerhearsket Van den Burg syn wurk en noch mear dat fan Regenbogen.

It giet hjir om in beskriuwend ûndersyk fan literêre en sosjo-kulturele fer-skowingen, dat fan belang is foar in better begryp fan de funksje fan folkloare yn it njoggentjinde-ieuske Fryske kultuernasjonalisme, en fan kulturele selskippen as meartalige ynstruminten én doelwiten fan taalmacht en discipline. It lêsselskip kin oan de hân fan it wurk fan Ykema sjoen wurde as in fuortsetting fan de achttjinde-ieuske Frânske salons foar de frije, krityske en sosjaal hanneljende boarger. Mar by de lettere Regenbogen priuwe wy al wat fan de kollektive twingerij fan lettere (1915) etnysk-nasjonale mienskipsmynen.

Al neamt Breuker dy ûntjouwing net eksplisyt, trochdat er wol út de beskriuwingen nei foarren komt, iepenet er in nijsgjirrige mooglikheid foar kultuerûndersyk nei it tweintichste-ieuske ynkaderjen fan literatuer yn identiteitspolityk en folkloare. In lytse tweintich fan ditsoarte fan selskippen binne yn de njoggentjinde ieu yn Fryslân bekend, de earste wie *Ledige uren nuttig besteed* yn Aldsyl (1793). Der moatte mear Auke Ykema's te finen wêze, dy't in aardige hân fan skriuwen hiene, net tebekskrillen foar it uterjen fan in miening of in ideaal en sels beslute woene wat en hoe't se tochten. Wat fan dy grutskens op eigen geastlike ûnôfhinklikheid skimeret yn de sechstiger en santiger jierren yn Fryslân ek breder troch. Eigen-sinnige selspresintaasje stie – by alle folkloristyske, romantyske en skiednisferhearlikjende ynhâld fan grutboargerlike sinjatuer – sintraal op de Grutte Histoaryske Tientoanstelling fan 1877 yn Ljouwert.

De skriuwer hat mear wurdearring foar Van der Burg en Regenbogen as foar Ykema. Dat sil te krijen hawwe mei de besibbens oan it wurk fan de bewûndere Obe Postma dy't er sjocht. 'Oer Van der Burg syn wurk leit deselde glâns fan it naive, it lyts gelok fan Frysk libben. It is gjin niget dat letter Obe Postma en hy goed koenen' (s. 83). Ek Regenbogen (dy't mar fan 1896 oant en mei 1901 skreaun hat) wurdt yn ferbân brocht mei Postma; beide wurde besjoen as symbolistyske frijtinkers. 'Regenbogen wie net troude en wenne mei syn suster. By de folkstelling yn 1903 joech er op dat er gjin leauwe hie. Dat waard doe selden dien. Obe Postma

is in oar foarbyld. Dy twa ha ek oars wol fan elkoar. Foar it âlde leauwe is in leauwe yn “it libben” yn it plak kommen’ (s. 88). It komt derop del, neffens Breuker is foar Regenbogen ‘it folkslibben in wrâld dy’t ivich bestiet. Fryslân wie in spirituele realiteit foar him wurden’ (s. 90-91).

Op it Fryske plattelân hie de emansipaasje fan de lytse boargerij om 1900 hinne syn beslach krigen. It sosjalistyske gefaar wie keard. De steat wie feilich. De feryldering hie tsjinstellingen op slot set. De nasjonale nostalgy wie kompleet. It hjoed bestie net mear, of it wie fier fuort, en de problemen fan de hanneljende, yn de sosjale realiteit yngripende minske wienen dêrmei ek ferdwûn, of ferspiritualisearre; sjoch ek it wurk fan oare ‘pre-’15’ skriuwers as Regenbogen, bygelyks Troelstra, Schepers, Hof, Postma, Kloosterman. Mar wie dy polityk-sosjale selsûnthâlding fan skriuwers yn kombinaasje mei har schmieren mei de siele en oare spirituele kategoryen wol literêre foarútgong? En hoe dan krekt?

Breuker syn nije literatuerhistoaryske stúdzje lit sjen dat yn it lêste fearnspart fan de njoggentjinde ieu yn de Fryske literatuer in modern nasjonaal fielen opkomt, dat sosjaal engaezjemint en moraal ynruilet foar siele, myte en folkloare. Dy transysje hie miskien skerper nei foarren komme kinnen as der yn de blomlêzing mear wurk opnommen west hie fan Van der Burg en Regenbogen.

Abe de Vries

Aldsyl